

ՍՈՒԼԹԱՆ ԱՊՏԻԻԼ ՀԱՄԻՏ Բ.

— 0 —

Սուլթան Համիթի մասին այս շատ գեղեցիկ էջը, զոր կը թարգմանենք Revue Bleue-ն, հաստատ մըն է գրքի մը որ պիտի հրատարակուի ի մօտոյ, և հեղինակը Յոսեփ Տոսիս կեղծ-դուներն ստիկ սքողուած Տանկաստանցի մըն է։ Համիթի հոգեբանութեան այս ճարտար վերլուծումին կը կցենք այդ ճիւղային սարսափեցուցիչ դիմանկարը, զոր երկու տարի առաջ Monde illustré շաբաթաթերթը հրատարակած էր՝ իբրեւ օմրագոյն տոբիմանո մը այդ գէժը պատկերող, եւ որ որդէն ինքեան կը բաւէ՝ իր հիւանդ գաղտնի ահաւելի արտայայտութեամբ՝ բացատրել այդ հսկայ ոճադարձիկն ամբողջ կ'ընտան ու քստման իրենեքդ։

Սուլթանը սեպտեմբեր 22ին իր յիսունեւ իններորդ տարին մտաւ։

Իր անձը, ժամանակին ընթացքին մէջ մեծ փոփոխութիւններ կրած է, եւ շատ զժուարժութեամբ կարելի է այսօր իր վրայ ճանչնալ քսանութիւնք տարի առաջուան Ապաբուլ-Համիտ իշխանը։

Կեղակը լայնցած է, դէմքին տալով բոլորութիւն մը զոր չունէր առաջ. այտտակները որ առեւտով չէին երեւար, հիմա դուրս կը ցատտէն խոռոչացած այտերուն մէջ տնդէն, զորոնք կը ծածկէ՝ քսան տարիէ ի վեր՝ կարճ մօրուց մը որ հիմա աղբքելի պիտի ըլլար իթէ խակ-վէր, հինայի ու դիտորի խառնուրդի մը միջոցով՝ որուն պատրաստութեան եղանակը չիւի մը ստիկեցուցած է իրեն՝ ինքն իսկ իր ձեռքով ու շատ յոռի կերպով չնրկելի դայն սեւ ի չէկի առննէն ալլազան երանդներովը։

Թեթեւօրէն գմբէթարդ ճակատը իր մագլթափութիւնը կը ծածկէ խոշոր ֆէսին ներքեւ զոր ինքը գործածական դարձուց Տանկաստանի մէջ եւ որուն ձեւը, ծաւալն աւ զոյնը դէմքին վրայ տոգորուած թիւնը աւելի հիւանդագին ցոյց կուտան։

Քիթը աւելի կորածեւ դարձած է և Ընչացքը, աթիւ աւելի թանձր, նախապէս ներկուած, եւ զոր իր նուրբ ու նիհար ձեւը կը փայտայէ յաճախ մեղմանական ժէսթով մը, հիմա զիւրէն ամբողջապէս կը ծածկէ վերի շրթունքը՝

նուրբ ու չար. վարի շրթունքը աւելի հասարցած ու իր զգայնորտ արտայայտութիւնը չեղած է և անդթութեան ծալքը որ կը լրացնէ այդ բերնին նկարագիրը, դիմագէտն մը համար ա' յնքան շահեկան, աւելի խորտակ ու տեսանելի է դարձած։

Տափակ քունքերը վորոնք կը կտրեն կ'անցնին շատ լայնածակ ակնակաղիճները, ա' լ աւելի փոսացած են. եւ, ալքերը, հիմա կիսովին ծածկուած։ Թոյլ կոպին ու ծանրացեալ, օճա-կամարին ներքեւ, ստուերի քարայրներու մէջ կարեւա կը թաքցընեն իրենց նայուածքներուն պլլուկէ բոցը։

Ալքերը ամենն չուարեցուցիչ մասն են այդ դիմագէտութեան որ սեղայն ամբողջութեամբն ա' յնքան կ'ընտան է. իբրաւ է թէ անոնք ընդհանրապէս խոտիկալ փրփուտութիւն ու ննջութիւն կ'արտայայտեն, բայց երբեմն ալ պիշ, սքողեալ, անակնարկ, կարծես թէ անթափանց մնւածութեան մը մէջ սուզուած, վայրկեան մը յետոյ ցնորական սրութիւն մը, շարժեցութիւն մը կը ստանան, երբ բարկութիւնը կամ վախը դայ իր արագ փայլուն արձակել անոնց մոտ. Ք-գորշ՝ մարկոտ երկնքի գոյնով՝ ծիւղանին մէջ և մե խնկիթի աշուրներու պէս, զիւրեք շատ դիտողին վրայ գմբէակ ու անձկայայտ տպաւորութիւն մը կը գործեն անոնց, որուն երկայն վարժութիւնն մը յետոյ միայն կարելի է հանդուրժել։

Սա ճիշդ է որ Սուլթանին ամբողջ դիմագրծութիւնը իր ալլազան նկարագիրները հաստատած է, նոյն իսկ նկարագիրն այն կեղծաւոր քաղցրութեան զոր երբեմն կը զգենու։

Միջանասակ, քիչ մը ողնաթիւք, եւ աստիկ նիհար, ինչ որ կը յուսահատեցնէ զինքը, այսօր միայն չունչը վրան պահած ըլլալու եւ բեւոյցին ունի, եւ իբօք՝ ջիղերով միայն կ'ապրի։ Ապալիս կաղմուած մը չէր կրնար չաղել իր ժողայնութեան վրայ։ Ապալիւ շաւ միտ իրականապէս ջախտաւոր մըն է, մենա-մու մը, եւ իր ֆիզիքական վիճակը կրնայ բացատրել իր նկարագրին հակասութիւնները։

Տանկի մը որ երկայն առնն իրեն հետ մը-տերականա յարաբերութիւններ է ունեցած, իր մասին սա կարծիքը յայտնած է. «Միշտ եւ այսօր չեմ գիտեր թէ այդ մարդը խելացի՞ է թէ ապուշ, քաջամբ՞րտ թէ վախկոտ բանիմա՞ց թէ յիմար»։ Իր հոգեբանութիւնը բոլորէմ մըն է, բոլորէմ մը զոր սակայն ուղարկնասիրութեամբ կարելի է լուծել։

Սուլթանը շատ ուշիմ է բայց բռնակալութիւնն ու մշտական սարսափը որուն մէջ կ'ապրին բնական է որ զինքը պիտի ստիպէին իր բոլոր խելքը իւր անձնական պահպանութիւնը յանձնելու, եւ անոր այն կարողութիւնը միայն զոր-

ծածկել որ այս նպատակին կրնան ծառայել, ինչպէ՞ս կ'սկսածոտութիւնը, խորամանկութիւնը, ինքնապաշտպանողականութիւնը՝ այդ կարողութիւնները, որոնք իր ունեցածներէն միմիակ դործածածներն են, հրէշային կերպով զարգացած են, այնպէս որ խեղդած են միւսները, եւ ջրլախտէն յողնած այդ ուղեղին մէջ, բոնաւորական կիրքեր դարձած են Այսպէսով է որ Ապտիւլ-Համիտ, ժամանակ անց ներով, կատարեալ մենամուլ մը եղած է, այն մենամուլներուն տեսակէն զոր բիշկները հալածեալ-հալածող կ'անուանին:

(Ժողոված է Կուր հոտառութեամբ մը եւ մեծ խորատեսութեամբ մը որոնք զինքը կարող կը կարծեցանն իրերու ընթացքին վրայ սքանչելապէս ճշգրիտ գաղափար մը կազմելու, եւ զոր սակայն իր ախտածէտ երեւակայութիւնը տարապայմանօրէն կը խոչորցնէ:

ատով կը բացատրուի իր ձեռք առած խստութեան միջոցներուն սաստկութիւնը, իր մըտքին ճապկութեան շնորհիւ, իրերուն «երկրորդ» իմաստը կ'ըմբռնէ, եւ ամենէն վստահաւոր կ'ացութիւններէն գիտէ օժիքը աղա-

տել, վերլուծող եւ հոգեբան, մարդերը կը ճանչնայ եւ գիտէ դանդաղ գործածել:

Դիւանագիտութեան պզտիկ վարպետութիւններու իրականաբար հմտութիւն մը յոյս տուած է միշտ գիտէ Պետութեան ցպահանջումները խեղդել՝ անոնց միջև զանուած պրտութիւնը արծարծելով:

Հայկակտն ջարդերու միջոցին, 1896-ին, այս թաքթիքին մէջ չինական ճարպիկութիւնը [մը] ցոյց տուաւ:

Բայց իր այդ բոլոր ուշիմութիւնը աղետաբեր է: Յաւերժ ապէս ենթակայ մա-

հուան երկիւղին, ցաւաղին ցնորքներու, խզիկ խայթերու եւ ձանձրոյթի, իր անձին "պաշտպանութեան մտահոգութիւնը իր գաղափարական խստութիւններն ու կասկածոտութեան զգուշութիւնները մինչեւ անգլո-թիւրքի առաջնորդած է: Եւ փոխանակ իր երկրին գաւտին ծառայելու, այս ողորմելի միապետը, իր գոյութիւնը պաշտպանել միայն մտածելով,

ԱՊՏԻՒԼ ՆԱՍԻՏ Բ,
(Monde illustré անգլագ.)

իր հպատակները կը կեղեքէ, մոռաորական ա-
մէն զարգացում կ'արգիլէ, իր պետութիւնը
կը կործանէ, անոր ամենէն դեղեցիկ նահանգ-
ները թոյլ կուտայ որ խլեն:

Եթէ, ինչպէս որ ըսած են՝ քիչ մը չափա-
զանց ընդհանրացնելով, խորամանկութիւնը
Արեւելցիներուն ուշիմութիւնն է, Սուլթանը
իրենց մէջ կրնայ հանճար մը նկատուիլ: Ի-
բօք, խորամանկութեամբ է որ քաջը բարձրա-
ցած է, անով է որ հոն կը մնայ, անով է որ
կը կառավարէ:

Մածուկ յամառութեամբ մը լեցուն, ուժին
առջեւ միշտ տեղի տալով՝ այն ներքին մը-
տածմամբը թէ օր մը նորէն ձեռք կ'անցունէ
ինչ որ հիմա պարտաւորուած է թողուլ, հը-
նարքներով հարուստ, հրաշալի կերպով դիտ-
վառնուցնողէն ճողպարիկ՝ միշտ նորանոր կե-
լուքները դործածելով՝ ճարտար ծուղակ լա-
րող, իր թշնամիներուն ամէն ցածուքին
ընկու կարող՝ երբ կը վախնայ անոնցմէ, եւ
ամէն անգամ թիւնն էր դործ դնելու՝ երբ զա-
նոնք չէր յարկաւ առէ, իր վրիժառութիւններուն
հաճոյքը կ'ըմբոյնէ այնքան աւելի հնչտա-
ւետօրէն որքան հարեւորութեամբ զանոնք եր-
կարօրէն գաղտնիքի մէջ անուցած է:

Ոչ միայն ղեկըը նեղող մարդու մը կեանքը
իրեն համար ո եւէ արժէք չունի, այլ նոյն
խակ արիւնի հոսումը կաթփես կը հանդարտե-
ցնէ եւ կը հրճուցնէ իր հիւանդ, փրթելու
չափ ձգտուած ջիղերը: «Գիւրբը, քնանալէ ա-
ռաջ, կը պատմէ իր սենեկապահներէն մին,
ընթերցումներ ընել կուտայ իր մօտ՝ իր սի-
րական պրքերն անոնք են որոնք մէջ պա-
նութեան ու զլխատման նկարագրութիւններ
կան: Ոճիրներու վիպակներ ուղեղը կը բորբոքէ
եւ թունը կը փայտնէ, բայց երբ կարողացողը
հասնի այնպիսի տեղ մը ուր արիւնի հեղումը
կը նկարագրուի, ջղերն իսկոյն կը հանդար-
տին եւ թունը կը տանի»:

Իր բնութեան հիմքը, արդարեւ, անգութ է:
Երբ նեպի աղան թափայի մէջ իւղոտած չը-
ւաններով խեղդամահ ըրաւ խեղճ Մահմուտ
ձեւադաստիւն ու Միդհատ փայտները, Սուլթա-
նը, ուղեղով իր դռներուն զուլբը տեսնել, հը-
րամայեց որ անոնց զուլբը զմոսեն ու Պո-
լիս զրկեն:

Ճշմարիտ է որ ասոր մէջ կասկածաբանութեան
ներշնչուած զգուշական միջոց մըն ալ պէտք
է տեսնել. Ապտիւլ Համիտ կ'ուզէր ապահով

ըլլալ թէ եւ իր կու թշնամիները իրօք մեռած
են թէ ոչ:

Բատիշահին այս կասկածաբանութիւնը երբեմն
մինչեւ խնթութեան մօտեցող աստիճանի
մը կը հասնի: Գատրի փաշա զոր պաշտօնաւանդ
ըրած են էտիրենի վալի անուանած էր, քիչ
յետոյ մեռաւ այնտեղ: Անոր մարմինը Պո-
լիս պիտի թաղուէր, եւ զայն բերող դադաղը
արդէն ճամբայ ելած էր, երբ Սուլթանը յան-
կարծ հրամայեց որ զայն էտիրենէ դարձնեն.
կասկած ունեցած էր թէ Գատրի փաշա մե-
ռած էր եւ թէ կ'ուզէր թերեւս, դադաղին
մէջ պահուելու, դադանի կերպով Պոլիս մըտ-
նել իր տիրոջը կեանքին դէմ գաւելու համար:

Ուրիշ անգամ մը, հետեւեալ օրը Ալի-Սուլա-
վիի ձեռնարկին ու Զրաղանի խռովքին՝ որ
զինքը տակնուվրէյ ըրած էր, Ապտիւլ Համիտ,
իւր առաջին քարտուղարը կանչելով, որ այդ
միջոցին Ալի Ֆուատ պէյն էր, զայն պատու-
հանին մօտ քաշեց եւ ցոյց ասլով Բարձրագոյն
Դոճըը որ մէկ քանի փրկմէն ի հոռուն կը գըրտ-
նուի, յԱլիս առջեւ կզածի պէս քանակներ
կոր, ըսաւ, վախէն դողալով, այնտեղ ամենքն
ալ հաւաքուեք են իմ զահրնկէցութիւնս վճռե-
լու համար»:

—Ո՛ր, հարցոց քարտուղարը՝ սահմրկած:

—Նախարարներս, պատասխանեց Սուլթանը,
իմ նախարարներս, որոնք զիս վար առնելու
որոշումը տալու վրայ են: Ձեռն տեսներ կոր:

Ալի Ֆուատ պէյ մնծ գմուարութեամբ յաջո-
ղեցաւ իր տիրոջը ցնորատեպութիւնը փարա-
տել:

Բայց նաեւ բազմաթիւ օրինակներ տուած է
անգթութեան մը որ, նոյն իսկ երբ իր մէջ
քնացած կը մնայ, յաճախ կը մատուռի իր
բարկութեան կամ զուարթութեան վայրկեան
ներուն մէջ:

Օր մը որ իր առջեւ կը խօսէին այն բար-
բառս սովորութեանը մասին զոր մէկ քանի
նախկին փառիշահներ ունէին Հին-Սէբային
բակին մէջ կռնող վրայ ի ցոյց դնելու իրենց
հաճելի ըլլալէ գաղաթած վեգիւրներու կտրուած
զուլխները՝ որպէսզի այդ տեսարանը փրկարար
ազդեցութիւն ունենար իրենց յաջորդին, Ապ-
տիւլ Համիտ զուլխը ճօճեց՝ երազկտա, ու ըսաւ.
«Ա՛խ, ի՛նչքան ցաւալի է որ ես ալ չեմ կրնար
միեւնոյն բարը ընել»: Եւ այս ֆրազը ստորա-
գիծեց ըստազատիկ ժպիտով մը՝ կատարի ձեւ
մը տալու համար անոր:

1896ին, ընդունելով լուսաւորչական Հայ-
յոց պատրիարք, Ալեքեան սրբազանը Պապ-
Ալիի առջեւ հայկական ցոյցէ մը յետոյ,
որուն յաջորդեցին ջարդերը, Ապտիւլ Համիտ
ըսաւ ձերունին եկեղեցականին. «Հայերը թե-
րեւս այս միջոցով եւրոպական միջամտու-
թիւն մը հրաւիրեն: Քիտցէք ուրեմն որ օտար
նաւատորմիդները կրնան նեղուցէն անցնիլ
եւ եւրոպական բանակները կրնան զալ մայրա-
քաղաքս կոխել. բայց զեռ անոնք այս հողին
վրայ ոտք չդրած, Վտփորի ջուրերը Հայոց
սարևանովը կառ-կարմիր պիտի ըլլան»: Մե-
րուն ին սարսափահար ծռնկի ինկաւ եւ գլու-
թիւնը հայցեց Սուլթանին, որ ա'լ չուզելով
անոր խօսքերը մտիկ ընել, յանկարծ հրամայեց
որ մեկնի:

Իր այդ ըսածը անշուշտ մոռցած էր երբ
1896ին, մեծ կոտորածներէն յետոյ, կաթոլիկ
Հայոց պատրիարք Աղաբեան սրբազանին շնոր-
հած մէկ ունկնդրութեանը միջոցին, ինք-
զինքը կ'արգարացնէր, պնդելով թէ ինքը եր-
բեք պատասխանատու չէր այդ ջարդերուն զոր
կը պարսաւէր եւ զորոնք կատարել տալու,
կ'ըսէր, զինքը ընադատած էին:

Մոռացում կամ կեղծաւորութիւն, Ապտիւլ
Համիտ երեքը չի խոտորովանիր:

Այն բազմաթիւ ոճիրներուն մէջ որոնց մեծ
մասը անձանօթ մնացած են, կան սակայն
այնպիսիներ որոնք մեծ աղմուկ հանեցին: Իր
թիկնապահներէն մին, Կանի պէյ Ալպանա-
ցին, որ, իրմէ վայելած պաշտպանութենէն
խրախուսուած, ամենավարդա չարադրածու-
թիւններ կատարած էր՝ իր հաււոյն ինչպէս
եւ իր տիրոջը հաշտին, օր մը այլեւս նեղիչ
դարձաւ իրեն համար: Սուլթանը իրաւ օճիքը
աղառեց անկից՝ Բերայի կաթնալաճատանոցի
մը մէջ Հաֆիզ Էօմէր փաշա անուն մարդու
մը ձեռքով զայն զաշունել տալով, Ատով մէկ-
տեղ, ամենախորին յուզմ էնք կեղծեց այդ
սպանութեան համար, եւ հրամայեց որ սպա-
նիչը ձերբակալեն եւ պատմեն, մինչդեռ ձեռ-
քի տակէ Նըլադըզի գործակալները այդ մարդը
արտաստման կը փախցնէին:

Միեւնոյն ատեն, նրբացեալ ճարտիւ-
թեամբ մը, Ապտիւլ Համիտ սուտ լուրեր տա-
րածել կուտար որ այդ ոճիրին իրբեւ հեղի-
նակ մտանանլ կ'ընէին անձ մը որ իրեն մեծ

մտատանջութիւն կը պատճառէր, ծափիտ պէյը,
մեծ-եպարքոս Հալիլ-Բիֆաթ փաշային որդին,
Այդ բանաւորու վրոյցները կ'ամբանային
ճշմարտանաւան փաստերով, ինչպէս այն ատեւ
լուծիւնը զոր ծափիտ պէյ կը տածէր այդ Կա-
նիին համար որ զինքը հրապարակաւ բրտո-
րէն նախատած էր:

Իրբեւ վարպետ դերասան, Սուլթանը հա-
ւատք ընծայել կեղծեց այդ ստուծիւններուն
որոնց հնգինակը ինքն էր, եւ լրբութիւնը
այնչափ առաջ տարաւ որ ինքզինքը սաստիկ
զայրացած ձեւացուց. եւ պոռթկելը փափա-
քեցաւ այն անմղին զոր կ'ամբաստանէր:
Ատոր համար խորհեցաւ շահադրոծել վրէժ-
խնդրութեան ոգին, որ Ալպանացեաց մէջ աւելի
յարգի է քան նոյն իսկ Գորսիցացեաց, եւ ըսաւ
Հալիլ պէյին. որ Կանի պէյին պէս թիկնա-
պահ էր եւ անոր քեռայրը, թէ իր աղջկանին՝
որ գահուն աննուէր ծառայ մըն էր՝ սպա-
նուժ անսրչանք մըն էր իրեն Ալպիւլ Համի-
տին համար: «Կ'արտօնէ՞ք զիս, տէր իմ, հար-
ցուց զիւրաբարոքը Ալպանացին, որ քեռայ-
րիս արխունն վրէժը լուծեն»: —Ո՛չ, ո՛չ, Հա-
լիլ, ո՛չ տակաւին, պատասխանեց աշխուժի
Սուլթանը, որ այսպէսով պէտք եղածին չափ
արտօնած էր այն սպանութիւնը զոր կը փախաւէր:

Վրէժխնդրութիւնը այնպիսի կերպարք մըն
է որ պաղ կ'ուռուի, Արեւելքի մէջ աւելի քան
այլուր: Եօթը ա'լիս անցաւ առանց ո եւէ մե-
ջադէպի. այդ միջոցին Հալիլ պէյ եւ իր աղ-
ջականներէն մին, քստմեկի էսառ փաշան,
Եանեսայի ձկնաոր պահակազուկիցի պետը, ա-
մէն բան ձերբարքատեցին, առանց որ Սուլթանը
խառնուէր իրենց ծրարքին կատարմանը. վեր-
ջապէս էսառ, անցեալ աշնան, Կանիի ընտա-
նիքին հին ծառաներէն մէկուն, Հաճի-Մուս-
թաֆային, յանձնեց գործը. այդ մարդը Պու-
լիս եկաւ, ցորեկ ատէն Գարաճէօյի կամուրջին
զլուրի ծափիտ պէյին անցնելուն սպասեց եւ
րեկվրէժներ երեք հարուածով սպանեց զայն:
Մարդասպանը ձերբակալուեցաւ, դատուե-
ցաւ ու մահուան դատապարտուեցաւ. սա-
կայն, հակառակ մեծ եպարքոսին թախան-
ձանքին ու բողոքներուն, ոչ միայն այդ
մարդը անպարօք մնաց, այլեւ առատօրէն
վարձատրուեցաւ եւ մինչեւ յայսօր կ'ապրի,
հեռաւոր նահանգի մը խորը, պարտականու-
թիւն մը կատարած ըլլալու գոհունակու-
թեամբ:

Ab uno disce omnes (մէկհատէն միւսը բոլորը դասեցեք) : Աստուք են այն միջոցները զոր Սուլթանը կը գործածէ զինքը նկողնհարէ ջնջելու համար, եւ այնքան մեծ է իր ճարպկութիւնը որ քիչ անգամ այնպիսիներն իր ձեռքէն կը խալովան :

Այդ քաջառութիւններէն մին է Օտեան էֆէնտին, պետական գեր-քարտուղար Վաճառականութեան եւ Հանքային Շինութեան նախարարութեան մէջ : Սուլթանը, շատ մը պատճառներով, որոշած էր զայն անհետացելու երբ այն ատենուան արարողագիտը, Գեամիլ պէյ, իր տիրոջը զիտաւորութիւնը զազտուէ իմանալով, տեղեկացուց Օտեան էֆէնտինին, որ կրցաւ Բարիկ փախելով կեանքը ապահով :

Ապուրի Համիտ իր քսովանիկ որդուսնները ձերբմէ պաղ արիւնով կոտորէ, իրենմէ ալ զայլորոյթի ազդեցութեան տակ, առաջիններուն անգթութիւնը աւելի նրաքցեալ է, վերջիններուն աւելի բիրտ, որովհետեւ, կատաղութեան բորբոքման մէջ, ինքզինքը կը մասնէ, խոհմութիւնն ու խորամանկութիւնը կը մոռնայ եւ այդպէս իր հողին մերից ցոյց կուտայ :

Սուլթանը, ամէն ջլախտաւորի պէս, զիւրազրդութեան վայրկեաններ տւին ուրոյն միջոցին բուռն արարքներու կը մղուի : Դանի քանի անգամ պատահած է որ քարտուղարներ կամ աննկապահներ ծնծած է : Անգամ մը կալամարմար Բիւշիկ Սալիտ փայային զլխուն նեակեց, որ այն միջոցին պալատին առաջին քարտուղարն էր, եւ որ հաղիւ կրցաւ հարուածէն խուսափել : Ուրիշ օր մը միեւնոյն անձին զէմ յանկարծակեան կատաղութեամբ մը լեցուած՝ եղիպատսի խնդոյն վրայ վիճաբանութեան մը միջոցին, բնականօրէն մը հանեց գրպանէն ու քիչ մնաց որ պարպէր փայային վրայ, եթէ ներողութիւն չհայցէր ան :

Կ'ըսեն թէ Ապուրի Համիտ չուտով կը զըզջայ իր ունեցած բուռն վարմունքներուն համար, որովհետեւ կը վախճայ որ իր մարդերը ռի կը պահեն իրեն, Արգէն իր քաղաքականութեան ինչպէս իր ատենուածքին յատկանշին է հեզ ու բարի երեսալ ճգնիլը եւ խանդաղատանքի գանձերով լեցուն սիրտ մը ունենալ ձեւացնիլը, կը ջանայ ամէն կողմ համակրութիւններ ձեռք ձգել, զգալով որ ոչ ոք զինքը կը սիրէ : Աւտի յաճախ զոհի ձեւեր կ'առնէ, արանջալով մարդոց չարութիւնէն եւ ապերախտութիւնէն, եւ իր գանդատները

անկեղծութեան այնպիսի շնորհ մը ունին որ զինքը մտիկ ընողները առջի բերան կը խաբուին :

Թէպէտ ձայնը բնականօրէն ուժով ու թաւէ, գիտէ զայն փաղաքական ու գրիթի քաղցր ընել՝ երբ ուզէ, ինչպէս որ հմայիլ դառնալու ձիրքն ունի երբ փափաքի իրեն մօտեցողներուն, մասնաւորապէս օտարականներուն, սիրտը գրաւել : Անոնց հաճելի ըլլալու համար ուղին է ինչայէ, եւ հազուադէպ է որ եւրոպացի մը իրեն մօտենայ՝ առանց հրապոյրը կրելու այդ սիրալիք ընութեանը որ զմայլելի թաքեթով մը գիտէ ինքզինքը շուայել : Սուլթանը, արդարեւ, քաղաքավարութեան եւ հիւրընկալութեան արուեստն ի գործ կը դնէ, ոչ միայն Արեւելցիի պէս այլ եւ Եւրոպացիի պէս : Ոչ մէկ տեղ, երեւելի օտարականներ այնքան արքայավայել ընդունելութիւն պիտի չգտնէին ինչպէս Երլտըղի պալատը, պարզ զօրսաւ շրջիկներն անգամ, որոնք, Պոլսէն անցնելու ատենին (սեղմըք) ներկայ կը գտնուին, այնտեղ կը պատուասիրուին փաղաքչի շնորհակալութեամբ մը, եթէ քաղմաթիւ խուսմը մըն են, արարողութեան ատեն ամէն տեսակ հաճոյակատարութիւններով կը մեծարուին : Եւ մեկնելէ առաջ կը գտնեն ճոխ պղեֆէ զնէ՝ Երլտըղի քէօշիկին դարստափին վրայ չըտկուած, սիկառէթներ կը մատուցանեն իրենց, Սուլթանին թիկնապահներէն մին կ'երթայ իրենց հաղորդել կայսերական ողջոյնները : Պոլսէն մեկնելու ատենին, ուր պալատին մէկ հրամանին համաձայն իրենց պտոյտին գերութիւններ մատուցուած են, Շեքեր Ասմէա փաշա զօրավարը իրենց կը նուիրէ, իրբեւ յիշատակ Ն. Վեհափառութեան, տաճակական շաքարներ, սիկարեթներ, եւն, եւ այդ բոլոր մարգրիկը աշխատ բարոյութիւն անշիւ կը նկատեն Եւրոպայի գանդատները այդ անթերի ճէնթմէնին հանգէպ, որուն գովեստը կ'երթան տաքածել Արեւմուտքի սաղոններուն մէջ :

ԺՈՐԺ ՏՈՐԻՍ

(Շարունակելի)

